

УДК: 34:004 +

КАРЧЕВСЬКИЙ М.В., доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник наукової лабораторії проблем штучного інтелекту і права. Науковий центр цифрової трансформації і права. Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України».
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2693-3592>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН: АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ НА ОСНОВІ ВІДКРИТИХ ДАНИХ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4\(55\).346512](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.4(55).346512)

Анотація. У статті проаналізовано ефективність кримінально-правового регулювання у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів в Україні. Встановлено, що в умовах повномасштабної війни, адміністративних реформ та технологічних змін система кримінальної юстиції демонструє тенденцію до примітивізації – зміщення фокусу з організованих злочинних груп та збуту наркотиків на "легкі мішені", зокрема, споживачів. За результатами аналізу статистичних даних за 2013-2024 роки, зокрема, за допомогою розробленої онлайн-платформи CrimeDataLab, виявлено, що, попри значне зростання кількості облікованих правопорушень у 2023-2024 роках, ймовірність судового розгляду таких справ суттєво знизилася. Особливо небезпечним проявом примітивізації є зростання кількості військовослужбовців, засуджених за зберігання наркотиків без мети збуту. Доводиться, що чинна репресивна політика, орієнтована на покарання замість профілактики та ресоціалізації, є неефективною і потребує перегляду. Запропоновано напрями вдосконалення наркополітики, що базуються на гуманістичних засадах.

Ключові слова: кримінально-правове регулювання, наркозлочинність, примітивізація протидії злочинності, наркополітика, CrimeDataLab, SWOT-аналіз, декриміналізація, ресоціалізація, відкриті дані, цифровий моніторинг, статистичні дані, автоматизована обробка, відтворюване дослідження.

Summary. In this article, we analyze the effectiveness of criminal law regulation in the field of combating illicit drug circulation in Ukraine. It is established that, in the context of a full-scale war, administrative reforms, and technological changes, the criminal justice system shows a tendency toward primitivization—a shift in focus from organized criminal groups and drug trafficking to "easy targets," specifically, consumers. Based on the analysis of statistical data from 2013-2024, particularly with the help of the developed online platform CrimeDataLab, it was found that despite a significant increase in the number of recorded offenses in 2023-2024, the probability of judicial review of such cases has significantly decreased. A particularly dangerous manifestation of primitivization is the rise in the number of military personnel convicted for drug possession without intent to sell. It is argued that the current repressive policy, focused on punishment instead of prevention and resocialization, is ineffective and requires revision. Directions for improving drug policy based on humanistic principles are proposed.

Keywords: criminal law regulation, drug crime, primitivization of crime prevention, drug policy, CrimeDataLab, SWOT analysis, decriminalization, resocialization, open data, digital monitoring, statistical data, automated processing, reproducible research.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна значно посилила ризики неефективного кримінально-правового регулювання. Необхідність відновлення України

разом з очевидними проблемами національної економіки актуалізують проблему раціонального використання соціальних ресурсів в сфері протидії злочинності. Одним із тривожних симптомів стало зростання кількості кримінальних правопорушень, пов'язаних із вживанням наркотичних речовин. Водночас система кримінальної юстиції, орієнтована переважно на покарання за злочини не пов'язані зі збутом наркотиків, виявилась не готовою до таких викликів. Збереження поточної ситуації небезпечно зростанням наркотизації українського суспільства та критичним зменшенням ефективності кримінально-правової протидії незаконному обігу наркотиків.

Правове регулювання є ключовим елементом протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Саме через закон держава встановлює межі допустимого, визначає відповідальність за порушення та закріплює механізми контролю. Водночас сучасна наркополітика у світі перебуває в стані активної трансформації. У багатьох країнах відбувається широка дискусія щодо доцільності повної або часткової декриміналізації й легалізації окремих видів наркотиків. Така дискусія охоплює не лише правові, а й медичні, соціальні та економічні аспекти. Ключовими проблемами є профілактика, лікування залежності та мінімізація соціальних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світова практика демонструє різні підходи до кримінально-правового регулювання у сфері обігу наркотиків. Так, у 2001 році Португалією здійснено масштабну декриміналізацію вживання та зберігання наркотиків. Дослідження свідчать про те, що всупереч прогнозам, декриміналізація не призвела до значного зростання споживання наркотиків. Дані вказують на зменшення кількості випадків заподіяння шкоди, пов'язаної з наркотиками[1; 2]. Нідерланди застосовують регулювання обігу канабісу, що ґрунтується на принципі “керованої терпимості”. Хоча канабіс формально залишається забороненим, його продаж у спеціальних закладах - кофішопх - толерується за дотримання чітких умов: заборона на продаж неповнолітнім, відсутність реклами, заборона на зберігання великих обсягів, продаж лише “м'яких” наркотиків, відсутність публічних порушень порядку. Загалом політика Нідерландів демонструє прагнення до балансу між охороною громадського здоров'я, контролем над злочинністю та уникненням маргіналізації споживачів, хоча в останні роки спостерігається тенденція до посилення контролю та обмеження кількості кофішопів[3]. На відміну від європейського підходу, орієнтованого на профілактику, зменшення шкоди, лікування та соціальну реінтеграцію, протидія незаконному обігу наркотиків у США фокусується на покаранні правопорушників. Іншими словами, якщо США діють за логікою “безпека через покарання”, то ЄС - “безпека через профілактику та право”[4].

Кримінальне законодавство України містить комплекс норм, спрямованих на боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Основні з них зосереджені в розділі XIII Кримінального кодексу України (далі – КК України) “Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення”. Вітчизняні науковці приділили багато уваги проблемі кримінально-правової протидії наркозлочинам. Вагомі результати отримано А.П. Закалюком[15], А.А. Музикою[19], А.М. Бабенком[13], В.Я. Козаком[18] та багатьма іншими дослідниками. Водночас, стрімка зміна технологічного рівня та суспільно-політичного контексту незаконного збуту наркотиків потребують додаткової уваги.

Мета цієї роботи - оцінити ефективність кримінально-правового регулювання у сфері обігу наркотичних речовин в Україні, та, за необхідності, запропонувати напрями вдосконалення національної наркополітики.

Виклад основного матеріалу.

Методологія полягає у аналізі та інтерпретації даних офіційної статистики щодо протидії злочинності в Україні.

Для роботи з даними статистики використано розроблену нами платформу CrimeDataLab. Вона представляє собою онлайн застосунок, який забезпечує інтеграцію даних статистики протидії злочинності в Україні та містить інструменти візуальної аналітики. Ключові характеристики платформи в контексті методології дослідження можуть бути систематизовані за трьома аспектами:

- юридичний
- алгоритмічний
- технічний.

Юридичний полягає в тому, що вхідні дані ми розглядаємо з усталених, загальновизнаних позицій правової науки. Зокрема, це стосується змісту використовуваних у дослідженні понять “кримінальне правопорушення”, “обліковане правопорушення”, “вирок, що набрав чинності” тощо. Розгляд процесу протидії злочинності зумовлений змістом аналізованих статистичних звітів. У загальних рисах процес протидії злочинності, представлений у статистичних звітах, полягає у наступному:

1) певні події правоохоронні органи обліковують як такі, що потребують дослідження в межах кримінальних проваджень;

2) у результаті досудового розслідування таких подій може бути прийнято рішення про скерування матеріалів провадження до суду;

3) у такому разі можливі чотири варіанти: скерування матеріалів з обвинувальним актом, скерування клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, скерування клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, скерування клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру;

4) розгляд матеріалів провадження в суді закінчується набранням чинності певним судовим рішенням;

5) такі рішення також можуть бути чотирьох різновидів: про засудження особи, про виправдання особи, про застосування примусових заходів медичного характеру та про закриття справи;

6) якщо особа визнається винною, реалізація кримінальної відповідальності може відбуватися в репресивній (призначення покарання) або ліберальній (звільнення від покарання) формах.

Як вхідні дані використано представлені у відкритому доступі річні звіти Офісу Генерального Прокурора України та Державної судової адміністрації України.

Алгоритмічний аспект полягає у розгляді платформи як результату відтворюваного дослідження (reproducible research). Збір даних відбувається в спосіб завантаження звітів, представлених на офіційних інтернет-представництвах Офісу Генерального прокурора України та Державної судової адміністрації України. Посилання на звіти додано до відповідних програмних скриптів. Виконання скриптів дає змогу отримати локальні копії вхідних даних. Трансформація даних платформою полягає в перетворенні звітів на дані, придатні для автоматизованого опрацювання (“чисті” дані). На підставі аналізу особливостей структури вхідних звітів було розроблено скрипти очищення даних. Скрипти автоматизованої обробки створюють з отриманих на попередньому етапі “чистих” даних добірки та узагальнення для дальших візуалізацій. Візуалізація здійснюється знову ж таки через виконання скриптів, що

використовують добірки, отримані на попередньому етапі, і стандартні бібліотеки графічного представлення даних.

Технічний аспект. Для створення платформи використовувалася мова програмування R [5], середовище розробки програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом RStudio [6]. Розробку оболонки веб-застосунку здійснено з використанням Shiny R - програмного середовища для створення інтерактивних програмних продуктів з графічним інтерфейсом на основі мови програмування R. Для розробки застосунку використано такі бібліотеки (libraries) R: “shiny” [7], “tidyverse” [8], “leaflet” [9].

В онлайн-додатках представлено вихідні дані, дані, придатні до автоматизованої обробки, програмні коди для отримання первинних даних, їх обробки й візуалізації [10].

Всі використані програмні продукти та дані представлено у вільному доступі, що є додатковою гарантією можливості відтворення результатів роботи платформи.

Для інтерпретації даних статистичного спостереження використаємо метод SWOT-аналізу (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats)[11]. Цей вид стратегічного планування полягає в оцінці внутрішніх та зовнішніх ресурсів певного проекту із позицій позитивних та негативних перспектив його розвитку[12]. Для цілей нашого дослідження використаємо запропоновану нами раніше матрицю SWOT-аналізу ефективності кримінально правового регулювання наступного змісту[16].

Матриця SWOT-аналізу ефективності кримінально-правового регулювання

Належність чинників	Рівень кримінально-правового регулювання	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішня сфера	Законодавчий	Чинники здійснення ефективного вдосконалення кримінального законодавства (Strengths)	Чинники, що зменшують ефективність правотворчої роботи, зумовлюють прийняття неефективних рішень (Weaknesses)
	Правозастосовний	Чинники формування ефективної судової практики (Strengths)	Чинники неефективних судових рішень (Weaknesses)
Зовнішня сфера	Законодавчий	Соціальні, економічні, політичні та інші чинники підвищення ефективності законотворчої роботи у сфері кримінально-правового регулювання (Opportunities)	Зовнішні ймовірні чинники, що можуть ускладнити ефективну законотворчість у сфері кримінально-правового регулювання (Threats)

	Правозастосовний	Соціальні, економічні, політичні та інші чинники підвищення ефективності правозастосування у сфері кримінально-правового регулювання (Opportunities)	Зовнішні ймовірні чинники, що можуть ускладнити формування ефективної судової практики (Threats)
--	------------------	--	--

Таким чином, для роботи зі статистикою протидії злочинності використовується методологія, яка є комплексною, науково обґрунтованою, прозорою та відтворюваною, що забезпечується використанням спеціалізованої онлайн-платформи, чітким юридичним підґрунтям, детально описаними алгоритмами обробки даних, сучасними технічними засобами та відкритим доступом до всіх компонентів дослідження.

Загальні тенденції протидії злочинності

Збільшення обліку та зменшення засудження

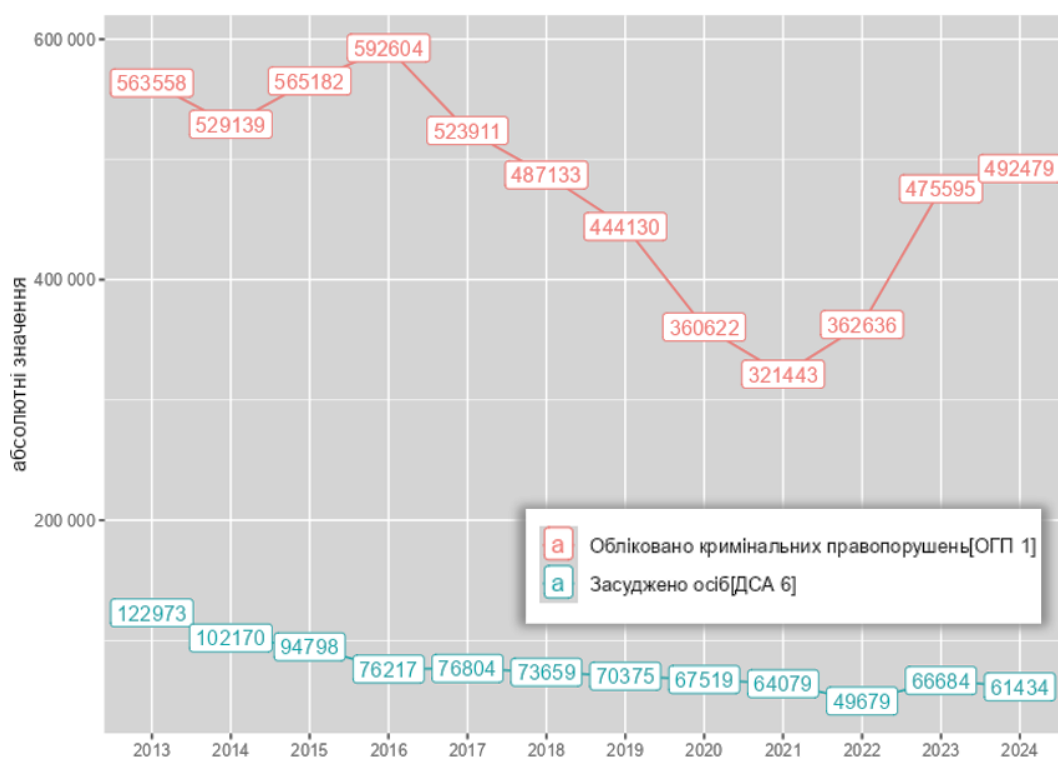
У період з 2013 по 2024 роки спостерігається істотне коливання кількості облікованих кримінальних правопорушень та поступове зменшення кількості засуджених осіб.

У 2013 році:

- обліковано 563 558 кримінальних правопорушень;
- засуджено 122 973 осіб;

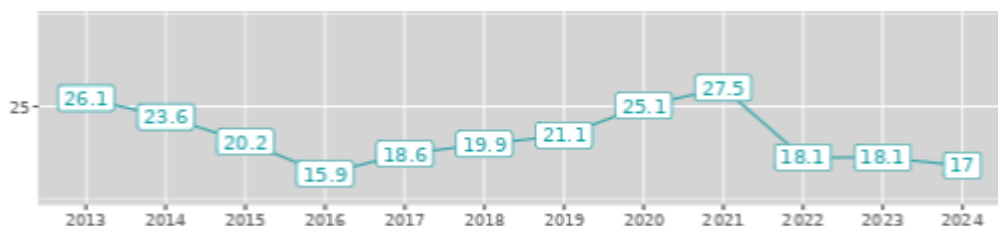
У 2024 році:

- обліковано 492 479 правопорушень (на ~71 тис. менше, ніж у 2013 році);
- засуджено 61 434 особи (менше майже вдвічі);

Кількість облікованих проваджень та засуджених осіб

Навіть враховуючи різні підходи до статистичного обліку кримінальних проваджень (ОГП) та засуджених осіб (ДСА)[17], слід відзначити, що відбулися суттєві трансформації як у кількісному обсязі злочинності, так і в ефективності реагування на неї.

Відношення кількості осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили, до кількості облікових проваджень

В якості маркера діяльності правоохоронних та судових органів є сенс розглянути відношення кількості осіб, щодо яких судові рішення набрали законної сили, до загальної кількості облікових проваджень. Графік динаміки цього співвідношення демонструє кілька важливих трендів:

- зниження в 2016 році до 15,9% збігається з початком реформи поліції та створенням нових організаційно-правових структур, що на перших етапах викликало істотні коливання в роботі правоохоронної системи;
- зростання до 27,5% у 2021 році може бути інтерпретоване як тимчасове підвищення результативності кримінального переслідування пов'язане з адаптацією системи до нових умов;
- різке падіння в 2022 році до 18,1% безпосередньо пов'язане з початком повномасштабного вторгнення рф, що викликало дестабілізацію судової системи, евакуацію установ, а також масову реєстрацію воєнних злочинів, щодо яких поки що відсутній доступ до виконавців. Надалі показник продовжив знижуватись і досяг 17% у 2024 році.

У підсумку, система кримінальної юстиції демонструє стійку тенденцію зменшення ймовірності того, що обліковане правопорушення завершиться судовим розглядом.

Повторимо, у воєнний час це частково пояснюється об'єктивними причинами: значна частина кримінальних проваджень після 2022 року стосується воєнних злочинів рф - обстрілів цивільної інфраструктури, вбивств мирного населення, знищення житла, об'єктів критичної інфраструктури тощо. Такі події реєструються як кримінальні правопорушення, але в переважній більшості поки що не мають встановлених виконавців.

Причиною може бути і поступова лібералізація реєстрації проваджень. Коли зменшення адміністративного тиску призводить до обліку більшої кількості проваджень, а спірні практики відмови у реєстрації мінімізуються.

Треба визнати, що облік кримінальних правопорушень в Україні є процедурою, що поєднує процесуальну, адміністративну та політичну логіку. Він не є прозорим відображенням рівня злочинності, а тому потребує глибокого осмислення при використанні у дослідженнях або оцінках ефективності правоохоронної системи.

Менше з тим, зростання формальної активності правоохоронних органів, з одночасним скороченням кількості осіб, яких притягують до відповідальності є тенденцією, що реально існує. У таких умовах зростає ризик перенесення зусиль із

розслідування небезпечних, але складних правопорушень на так звані "легкі мішені" - справи, які легко облікувати, швидко передати до суду й завершити вироком. Таку тенденцію ми називаємо примітивізацією протидії злочинності.

Примітивізація протидії злочинності

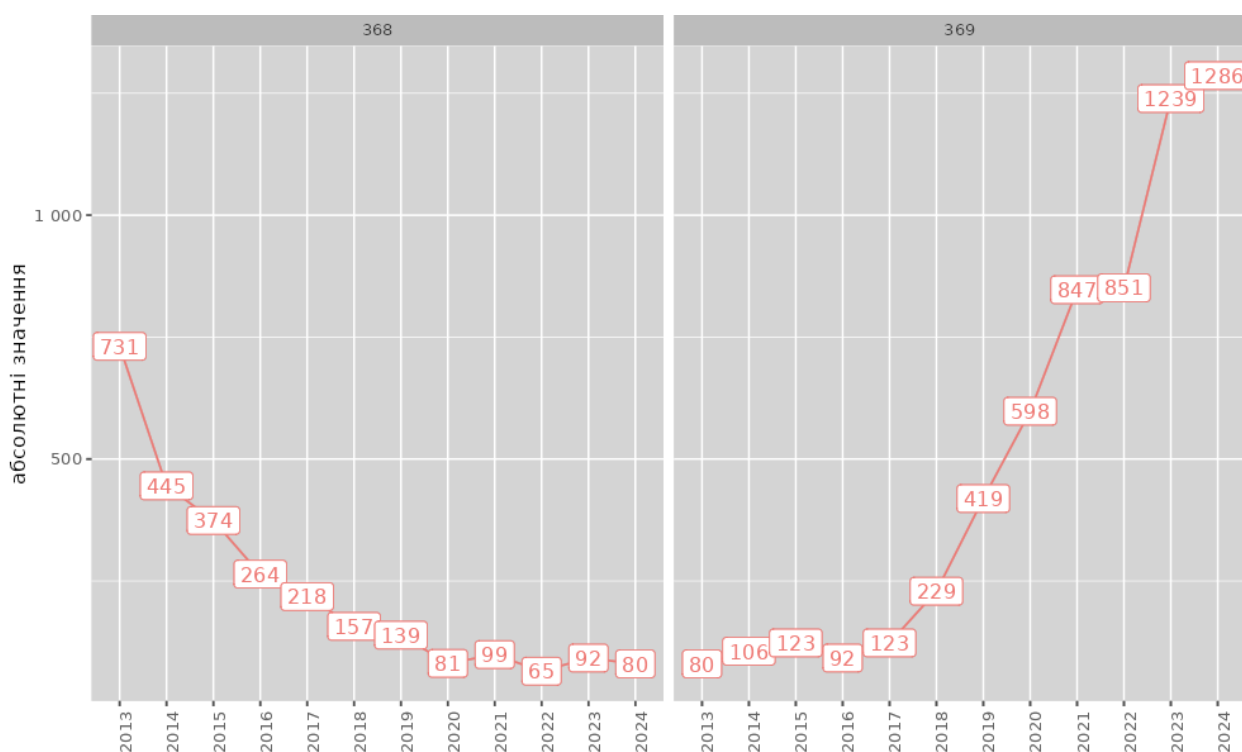
Примітивізація має місце, коли система кримінальної юстиції переорієнтовується на прості справи, що не завжди відповідають реальним загрозам, але дозволяють підтримувати статистичну "ефективність".

Примітивізацією правозастосовчого рівня кримінально-правового регулювання будемо називати ситуацію, коли значна частина судових рішень, пов'язаних із засудженням осіб за певні кримінальні правопорушення, стосується найменш небезпечних форм таких правопорушень за умови фактичної відносної поширеності більш небезпечних форм цих правопорушень. Зрозуміло, що примітивізація є небезпечним явищем, оскільки свідчить про зниження ефективності кримінально-правового регулювання.

Встановлені прояви примітивізації

Протидія корупції

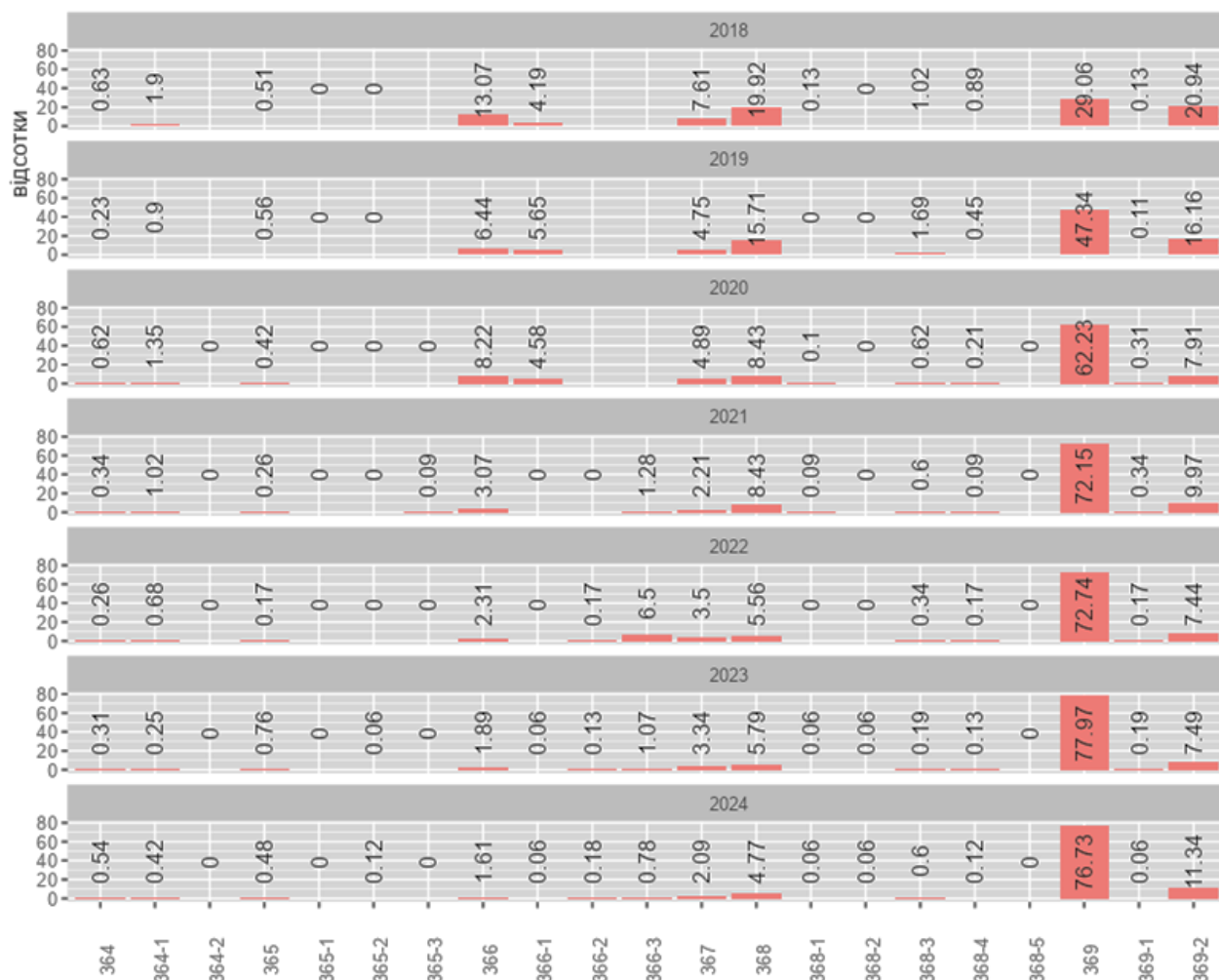
Якщо до 2017 року більшість осіб засуджували за отримання неправомірної вигоди, то, починаючи з 2018 року, за пропозицію неправомірної вигоди. Абсолютні значення ще більш промовисті: у 2013 році за отримання неправомірної вигоди засуджено 731 особу, за пропозицію – 80; у 2024 році за отримання неправомірної вигоди засуджено 80 осіб, за пропозицію – 1286.

Кількість засуджених за отримання неправомірної вигоди (ст. 368 KK) та пропозицію неправомірної вигоди (ст. 369 KK)

Процес був поступовим, відповідні тенденції зменшення / збільшення кількості засуджених осіб прослідковувалися протягом усього періоду спостережень. З 2018 по 2024 частка засуджених за пропозицію неправомірної вигоди (ст. 369 KK) серед всіх

засуджених за так звані “службові злочини” (Розділ XVII Особливої частини КК) збільшилася з 29% до 77%

Відносні значення. Розподіл кількості засуджених за статтями Розділу XVII Особливої частини КК

Чи означає це, що головною проблемою протидії корупції в Україні стала пропозиція неправомірної вигоди? Чи відповідають результати функціонування кримінальної юстиції реальній соціальній ситуації? Чи можна стверджувати, що соціальні ресурси, які виділяються на протидію корупції, використовуються раціонально?

Для відповіді на поставлені запитання ми здійснили розвідувальний контент-аналіз обвинувальних вироків за ст. 369 КК, які було постановлено з та представлено в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Переважна більшість стосується майже тотожних обставин: пропозиція неправомірної вигоди поліцейським (прикордонникам) під час виконання ними службових обов'язків у складі добових нарядів (охорона громадського порядку, виконання обов'язків на пункті пропуску через державний кордон тощо). У переважній більшості судових рішеннях йшлося про угоду щодо визнання винуватості.

Що ж до сформульованих запитань про відповідність фактичної судової практики соціальному запиту щодо протидії корупції, вважаємо, що відповідь має бути негативною. Навряд чи сукупність актів застосування кримінального права щодо протидії корупції, майже 3/4 якої являє собою засудження по угоді за пропозицію

правоохоронцеві в складі добового наряду незначної неправомірної вигоди є такою, що відповідає соціальній потребі.

Означені оцінки підтверджуються й оцінками настроїв українців та їх очікувань від кримінальної юстиції. За даними загальнонаціонального опитування проведеного Фондом “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології у період з 3 по 12 березня 2024 року на замовлення медіамережі “Вікно Відновлення” (UA Recovery Window Media Network), українці вважають, що сповільнювати темпи повоєнної відбудови можуть передусім величезний масштаб руйнувань (70%), а також корупція на національному (58%) та місцевому рівнях (52%) [20].

За даними опитування, що було проведено Соціологічною групою “Рейтинг” від імені Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту, та проводилося по всій території України (крім окупованих територій Криму і Донбасу) з 17 по 21 лютого 2024 року, методом Computer Assisted Telephone Interviews (САТІ) телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера на основі випадкової вибірки мобільних номерів, корупція в уряді та армії входить до основних причин небажання мобілізації в Україні. До таких причин віднесено: страх смерті, інвалідності, полону, невизначеності; несправедливу мобілізацію; брак техніки, амуніції та зброї; недовіру до влади. Також за даними цього дослідження більшість респондентів (51%) вважає корупцію в органах влади найбільшою загрозою розвитку України. Воєнну агресію росії, в Україні, яка воює і щодня має втрати, оцінюють як головну загрозу 46% опитаних[14].

Протидія глорифікації дій ворога

Усвідомлення небезпек гібридної агресії рф зумовило зміни до доповнення КК України (березень 2022 року) статтею 436-2, яка передбачає відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників.

Серед близько однієї тисячі засуджених за глорифікацію дій агресора (ст. 436-2 КК): 42% вчинили злочин у віці від 50 до 65 років, 30% – у віці понад 65 років; 39% жінок; 81% звільнено від покарання.

Серед всіх засуджених: частка засуджених за вчинення правопорушення у віці від 50 до 65 років не перевищує перебуває в межах 9-13%, 65 - в межах 1-2%(!); частка жінок дорівнює приблизно 12%; частка звільнених від покарання від 36% до 44%.

Цілком очевидно, що притягнення до відповідальності літніх людей, серед яких значною є частка жінок, для того щоб 80% засуджених звільнити від покарання, не може розглядатися як ефективна відповідь гібридній агресії в інформаційному просторі.

З наведеного аналізу випливає, що сучасна система кримінальної юстиції в Україні демонструє ознаки примітивізації — тенденції до зосередження на простих, процедурно зручних справах, які не потребують тривалого слідства або складної доказової бази. Така логіка правозастосування дозволяє органам досудового розслідування та судам підтримувати видимість активності та ефективності, проте віддаляє систему від реагування на справжні загрози.

На прикладі протидії корупції ми бачимо, як відбулося переміщення фокусу з отримання неправомірної вигоди на пропозицію вигоди. Це супроводжується укладанням угод про визнання винуватості, що спрощує процедуру, але нівелює зміст боротьби з корупцією як системним злом.

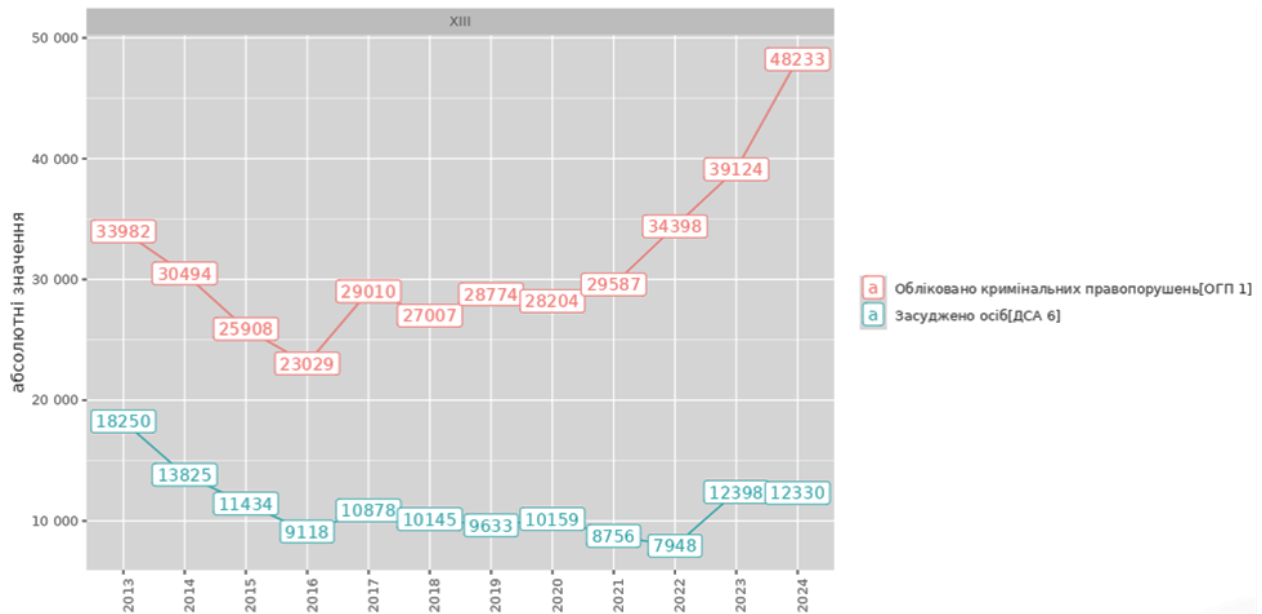
Так само, реагування на публічні прояви глорифікації дій агресора, попри свою формальну відповідність кримінальному закону, виявляється переважно спрямованим

проти літніх людей, жінок і маргіналізованих осіб — категорій, які не становлять реальної інформаційної загрози, але є зручними для статистичного обліку.

Ці приклади підтверджують трансформацію практики застосування кримінального закону від змістовної до формалізованої, де пріоритет надається не усуненню джерел небезпеки, а підтриманню статистичних показників через спрощене правозастосування.

Саме у цьому контексті вважаємо доцільним провести аналіз ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотиків.

Протидія незаконному обігу наркотиків

Кількість облікованих проваджень та засуджених осіб за статтями Розділу XIII КК “Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення”

Зниження показників у 2013-2016 роках

У період з 2013 до 2016 року в Україні спостерігалось суттєве зменшення як кількості облікованих правопорушень (з 33 982 до 23 029), так і кількості засуджених осіб (з 18 250 до 9 118). Ключовим чинником цього зниження була масштабна інституційна реформа правоохоронних органів, у межах якої відбулося переформатування організаційних структур, створення нової патрульної поліції, ліквідація старої міліції, зміна керівного складу та перерозподіл повноважень. У цей період система виявилася організаційно дестабілізованою, що спричинило тимчасове зниження здатності обліковувати та ефективно розслідувати злочини.

Крім того, наслідком реформи стало масштабне "вимивання" кадрів. Велика кількість досвідчених працівників залишила службу. Цей процес негативно вплинув на інституційну пам'ять, якість досудового розслідування, а також на здатність виявляти складні злочини, зокрема – організований збут наркотичних речовин.

Таким чином, зниження показників 2016 року має розглядатися не як свідчення ефективності кримінально-правової політики, а як ознака тимчасової дезорганізації правоохоронної системи. Це додатково підтверджує тезу про те, що статистика кримінальних правопорушень є багатофакторним показником, який потребує глибокого контекстуального тлумачення. У цьому випадку вона вказує на ще одну системну

проблему — вразливість кримінальної політики до адміністративних реформ без належного кадрового супроводу та аналітичного моніторингу їхніх наслідків.

Відносна стабілізація та нове зростання після 2020 року

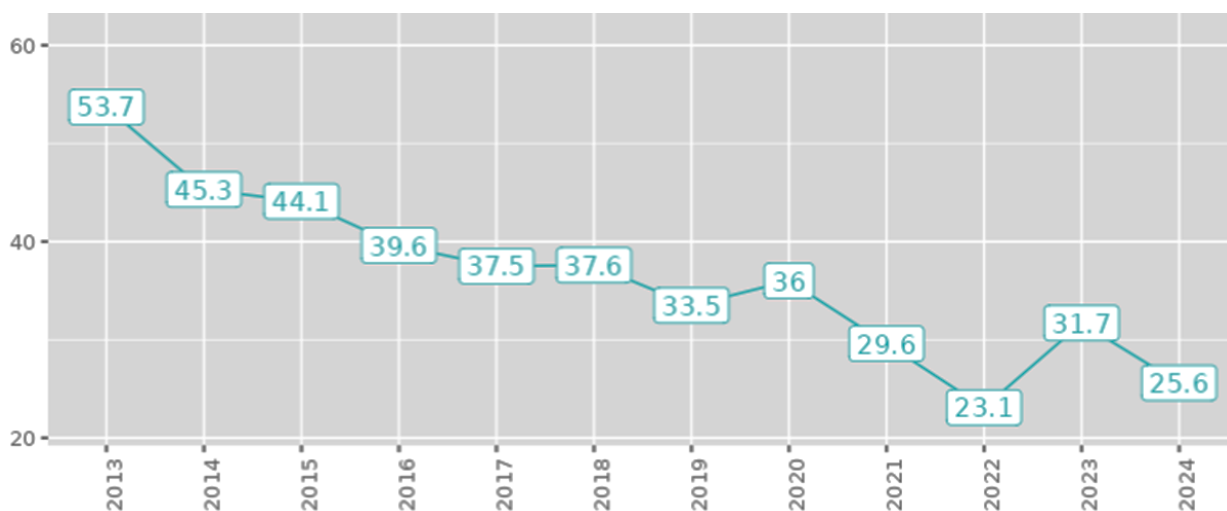
У 2017–2021 роках рівень облікованих правопорушень залишався відносно стабільним (від 27 000 до 29 000 щороку), тоді як кількість засуджених осіб продовжувала знижуватись.

Різке зростання в 2023–2024 роках

У 2023–2024 роках відбулося різке зростання кількості облікованих злочинів у сфері обігу наркотиків:

- 2023 - 39 124 облікованих випадків;
- 2024 - 48 233 правопорушення (найбільший показник починаючи з 2013 року).

Попри це, кількість засуджених осіб у 2024 році (12 330) залишилася на рівні попереднього року, різке збільшення облікованих проваджень не привело до відповідної динаміки засуджених. Причини такої ситуації повертають нас до проблеми формального збільшення активності правоохоронних органів з одночасним зменшенням ймовірності судового розгляду облікованих правопорушень.

Відношення кількості засуджених до кількості облікованих проваджень. Розділ XIII Особливої частини КК

Промовистою є й динаміка відношення кількості засуджених осіб до кількості облікованих кримінальних проваджень:

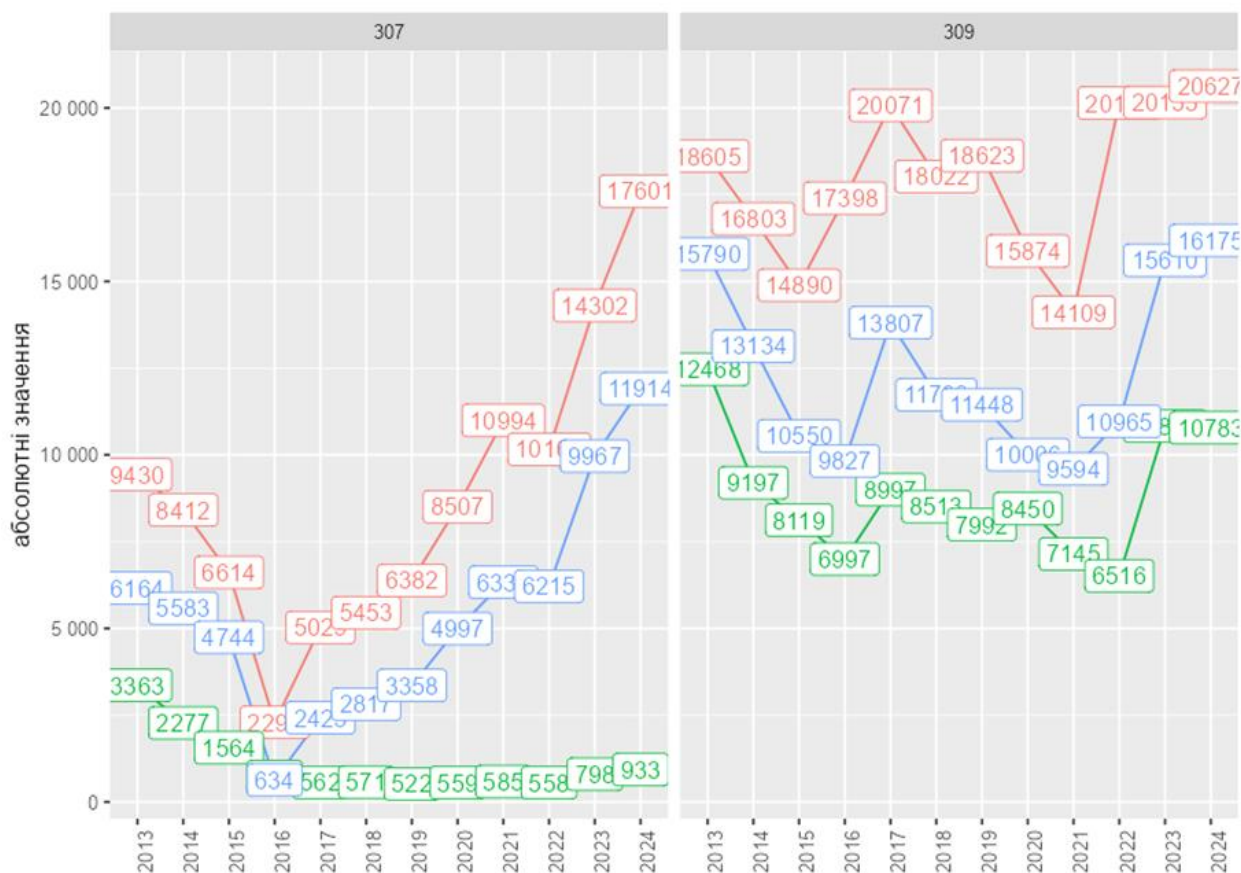
- у 2013 році цей показник становив 53,7% - тобто понад половина справ завершувалась вироком;
- надалі коефіцієнт стабільно знижувався: 39,6% у 2016, 33,5% у 2019, 29,6% у 2021;
- у 2022 році він досяг мінімуму - 23,1%, після чого у 2023 році піднявся до 31,7%, але вже у 2024 знову знизився до 25,6%.

Тенденція примітивізації у сфері протидії наркозлочинності проявляється особливо виразно. Відбувається зміщення фокусу з протидії збуту на дрібне зберігання.

Серед умовної тисячі засуджених за незаконні дії з наркотиками (ст.ст. 307 та 309 КК) у 2013 році було б 212 осіб, пов'язаних зі збутом (ст. 307 КК), у 2024 – 80.

Таким чином, частка засуджених за зберігання наркотиків без мети збуту збільшується, що ставить під сумнів фокус професійної діяльності правоохоронців та судів. Така динаміка з усією очевидністю не відповідає тенденціям незаконного обігу

наркотичних засобів. Зрозуміло, що основна проблема протидії наркотизації, це зовсім не засудження осіб, які зберігають наркотики без мети збуту.

Стаття 307. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

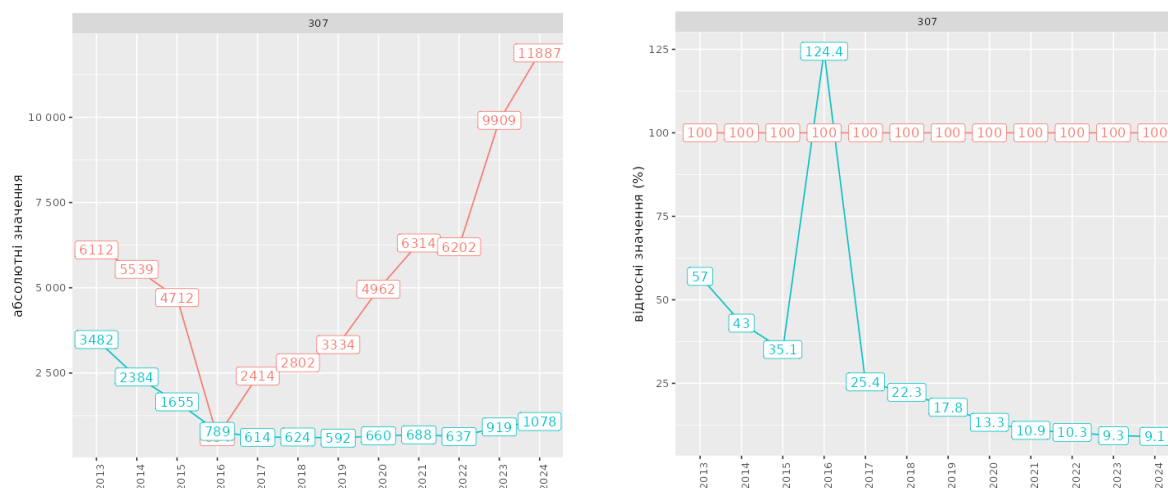
Стаття 309. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту.

Річний розподіл облікованих проваджень (червоний), скерованих до суду обвинувальних матеріалів (синій) та кількості засуджених осіб (зелений) за вчинення незаконних дій з наркотиками.

Примітивізація у сфері протидії незаконному обігу наркотиків призводить до:

- концентрації зусиль на споживачах наркотиків, а не на збуті;
- надмірній увазі до дрібних дій "видимих" суб'єктів, замість фокусування на структурних загрозах;
- тенденції до збільшення статистичних показників за рахунок "легких мішеней" у репресивній політиці.

Тут також важливо звернути увагу на небезпечне зменшення відношення кількості скерованих до суду обвинувальних матеріалів щодо збуту наркотиків (ст. 307 КК) та кількості засуджених за такі дії

Річний розподіл кількості обвинувальних матеріалів, скерованих до суду (червоний) та кількості засуджених осіб за незаконні дії, пов'язані зі збутом

Спостерігається стійка тенденція до зменшення частки скерованих до суду обвинувальних матеріалів, пов'язаних зі збутом наркотиків, результатом судового розгляду яких стає засудження особи. Якщо у 2013, 2014 роках така частка складала 43-57%, то останні 5 років вона не перевищує 15% та має тенденцію до зменшення (9,1% у 2024 році). Аномальний показник 2016 року повертає нас до згаданої раніше проблеми реформи поліції. У 2016 році, році основної фази реформи, кількість матеріалів надісланих до суду була менше кількості засуджених осіб. Саме після цього року фіксуємо дедалі більший розрив між кількістю обвинувальних матеріалів та кількістю засуджених осіб. Можемо зробити припущення, що причиною є проблема кадрового забезпечення та професійних компетенцій правоохоронців. Обґрунтований висновок потребує додаткового дослідження.

Таким чином, кримінально-правова протидія наркозлочинності в Україні демонструє нестабільність та чутливість до організаційних змін. Різке зростання кількості облікованих проваджень у 2023–2024 роках вказує на загострення проблеми. Водночас, встановлені тенденції примітивізації разом з негативними наслідками реформ є чинниками, що істотно зменшують ефективність протидії.

Тут слід звернути увагу на особливо небезпечний прояв такої неефективності в умовах війни: істотне збільшення військовослужбовців, засуджених за незаконний обіг наркотиків. Якщо, за даними ДСА у 2022 було засуджено 2138 військовослужбовців, у 2024 – 6532. При цьому частка військовослужбовців, засуджених за кримінальні правопорушення в сфері незаконного обігу наркотиків з 9,73% у 2022 до 24,72% у 2024.

- Стаття 307 КК України (збут наркотиків): до 2022 року в середньому 10 засуджених щороку, у 2024 році - 35;

- Стаття 309 КК України (зберігання без мети збуту): до 2022 року в середньому 67 засуджених щороку, у 2024 році - 1571;

Якщо розглядати кількість всіх осіб засуджених за кримінальні правопорушення, передбачені статтями 307 та 309 КК, як 100%, то частка засуджених за ст. 307 КК у 2023 та 2024 роках буде в межах 7-8%, відповідно ст. 309 КК - 93-92%. Аналогічний розподіл для засуджених військовослужбовців: ст. 307 - 2 %, ст. 309 - 98%. Іншими словами багаторазове збільшення військовослужбовців, засуджених за кримінальні правопорушення в сфері незаконного обігу, стосується діянь, які не пов'язані зі збутом наркотиків.

Збереження чинного підходу, орієнтованого на репресивне переслідування споживачів наркотиків, а не на профілактику, лікування та ресоціалізацію, не вирішує проблему, а лише перетворює її на джерело нових ризиків. Наприклад, криміналізація військовослужбовців за дії, що є радше наслідком бойової травми, породжує зайві бар'єри для їхнього повернення до мирного життя. Судимість обмежує можливості працевлаштування, навчання, соціальної інтеграції.

У підсумку, проблема, яка могла б залишатися у площині медичної, психологічної або соціальної відповіді, перетворюється на юридичну пастку, яка не тільки не вирішує суть питання, але й посилює вторинну маргіналізацію, формуючи передумови для повторного правопорушення, посилення недовіри до держави.

Інтерпретація результатів дослідження за методологією SWOT-аналізу

Для узагальнення та формулювання практичних висновків скористаємось наведеною раніше матрицею SWOT-аналізу ефективності кримінально-правового регулювання. Цей інструмент дозволяє оцінити позитивні та негативні впливи як внутрішніх, так і зовнішніх чинників наркополітики в Україні.

1. Внутрішня сфера

Законодавчий рівень

Позитивні чинники (Strengths):

- Наявність формалізованої законодавчої бази, що забезпечує визначеність у кваліфікації правопорушень.

Негативні чинники (Weaknesses):

- Законодавча структура уможлиблює практику орієнтовану переважно на криміналізацію споживачів, а не на профілактику або ресоціалізацію.
- Недостатня розгалуженість дієвих альтернатив кримінальному переслідуванню.
- Неготовність до рішень, пов'язаних з декриміналізацією.

Правозастосовний рівень

Позитивні чинники (Strengths):

- Наявність дієвої структури правоохоронних органів
- Система професійної підготовки
- Наявність структурованої системи обліку (ОГП, ДСА), що дозволяє відстежувати динаміку.
- Забезпечення відкритого доступу до статистичних та судових даних.

Негативні чинники (Weaknesses):

- Тенденція до "примітивізації" правозастосування.
- Зміщення фокусу з організованого збуту на "легкі мішені".
- Недостатній рівень фахової компетентності.

2. Зовнішня сфера

Законодавчий рівень

Позитивні чинники (Opportunities):

- Можливість адаптації міжнародного досвіду щодо декриміналізації та профілактики.
- Євроінтеграційний курс як стимул до перегляду репресивної моделі на гуманістичну.

Негативні чинники (Threats):

- Військова агресія росії, що формує нові категорії вразливих споживачів.

- Нестабільність законодавчого поля у зв'язку зі швидкою зміною політичних і безпекових контекстів.

Правозастосовний рівень

Позитивні чинники (Opportunities):

- Зростання суспільного інтересу до проблем протидії незаконному обігу наркотиків.
- Розвиток цифрових інструментів громадського контролю та моніторингу.

Негативні чинники (Threats):

- Розширення незаконного ринку збуту наркотиків через використання ІТ, криптовалют, даркнету.
- Недовіра до інституцій, що знижує мотивацію співпраці з правоохоронними органами.
- Суспільна втома та схильність до простих рішень у складних соціальних питаннях (криміналізація замість реабілітації).

Висновки

Отримані результати свідчать, що чинна модель кримінально-правової протидії наркотикам в Україні демонструє ряд істотних внутрішніх слабкостей, що посилюються зовнішніми викликами — війною, технологічним оновленням злочинців, зростанням маргіналізації окремих груп населення. Найбільш критичним виявився дисбаланс між статистичною активністю правоохоронців та реальним впливом на рівень наркозлочинності. Формалізація і примітивізація практики, орієнтація на покарання замість лікування і ресоціалізації лише поглиблює кризу.

Проте, наявні можливості — від міжнародного досвіду до цифрових інструментів моніторингу — відкривають перспективи побудови нової наркополітики, орієнтованої на:

- реабілітацію замість ізоляції;
- прозорий контроль замість формального обліку;
- профілактику замість переслідування.

Формування такої політики є не лише правовою, а й гуманітарною відповіддю держави на виклики, спричинені війною, і повинно розглядатися як необхідний елемент відновлення.

Список використаної літератури:

1. Hughes C., Stevens A. A resounding success or a disastrous failure: Re-examining the interpretation of evidence on the Portuguese decriminalisation of illicit drugs. *Drug and Alcohol Review*. 2012. Vol. 31, № 1. P. 101–113. DOI: 10.1111/J.1465-3362.2011.00383.X.
2. Hughes C. E., Stevens A. What Can We Learn From The Portuguese Decriminalization of Illicit Drugs? *The British Journal of Criminology*. 2010. Vol. 50, № 6. P. 999–1022. DOI: 10.1093/bjc/azq038.
3. Korf D. J. Cannabis Regulation in Europe: Country Report Netherlands. 2019. URL: <https://pure.uva.nl/ws/files/43793050/35534083.pdf> (дата звернення: 05.08.2025).
4. Strazzari F., Russo A. US mainland, EU archipelago? Convergence and divergence on transnational organized crime. *European Security*. 2014. Vol. 23, № 4. P. 529–545. DOI: 10.1080/09662839.2014.933207.
5. R Core Team. R: A language and environment for statistical computing. Vienna : R Foundation for Statistical Computing, 2022. URL: <https://www.R-project.org/> (дата звернення: 05.08.2025).

6. Posit team. RStudio: Integrated Development Environment for R. Boston : Posit Software, PBC, 2023. URL: <http://www.posit.co/> (дата звернення: 05.08.2025).
7. Chang W. et al. shiny: Web Application Framework for R. R package version 1.7.1. 2021. URL: <https://CRAN.R-project.org/package=shiny> (дата звернення: 05.08.2025).
8. Wickham H. et al. Welcome to the tidyverse. Journal of Open Source Software. 2019. Vol. 4, № 43. Art. 1686. DOI: 10.21105/joss.01686.
9. Cheng J. et al. leaflet: Create Interactive Web Maps with the JavaScript 'Leaflet' Library. R package version 2.2.2. 2024. URL: <https://CRAN.R-project.org/package=leaflet> (дата звернення: 05.08.2025).
10. Karchevskiy M. Input data, scripts for collecting, cleaning, processing and building visualizations for web-application “Interactive reference book “Combating Crime in Ukraine” (2013-2023). 2023. URL: <https://github.com/Nickolay78/Ukraine13-23> (дата звернення: 05.08.2025).
11. Sharath Kumar C.R., Praveena K.B. SWOT ANALYSIS. International Journal of Advanced Research. 2023. Vol. 11. P. 744–748. DOI: 10.21474/IJAR01/17584.
12. Dalton J. SWOT Analysis (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats). Great Big Agile. Berkeley : Apress, 2019. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-4842-4206-3_62 (дата звернення: 05.08.2025).
13. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. Спец. вип. № 1 (91): «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». С. 16–26.
14. Всеукраїнське опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI): лютий 2024. Соціологічна група «Рейтинг». 05.04.2024. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/ukr_february_2024_national_survey_public.pdf (дата звернення: 05.08.2025).
15. Закалюк А. П. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: науково-практичний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 296 с.
16. Карчевський М. В., Кудінов А. С. Досвід експертної оцінки кризових явищ у сфері кримінально-правового регулювання. Вісник Асоціації кримінального права України. 2017. Вип. 1. С. 163–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vakpu_2017_1_11 (дата звернення: 05.08.2025).
17. Карчевський М. В. Протидія злочинності в умовах війни: аналіз статистичних даних (2013–2023). Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2024. № 2. С. 80–90. DOI: 10.32782/2311-8040/2024-2-12.
18. Козак В. Я. Кримінальна заборона організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: досвід країн ближнього зарубіжжя. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. Вип. 4. С. 25–29.
19. Музика А. А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1998. 486 арк.
20. Повоєнне відновлення України та медіаспоживання: загальнонаціональне соціологічне опитування. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 28.03.2024. URL: <https://dif.org.ua/article/povoenne-vidnovlennya-ukraini-ta-mediaspozhyvannya-zagalnonatsionalne-sotsiologichne-opituvannya> (дата звернення: 05.08.2025).

~~~~~ * * * ~~~~~